

морфа). Поэтому, как мы уже писали выше, мы будем относить такие сочетания в разряд фразеологизмов-псевдоклише, находящихся на типологической шкале на переходе от фразеологизмов к клише.

Подытоживая все сказанное, считаем возможным утверждать, что ни семантическая структура и тип мотивационных отношений во внутренней форме, ни характер образования словосочетания не являются необходимыми или достаточными основаниями для его квалификации в качестве языкового клише, фразеологизма или свободного словосочетания. Таковым является лишь фактор воспроизводимости и тип семиотического отношения к номинируемому понятию. Однако оба этих фактора могут оказывать влияние на процесс клиширования свободного словосочетания или перехода фразеологизма в клише: номинативная модельность, прозрачность внутренней формы и самостоятельность составляющих – сильные «аргументы» в этих процессах.

ЛИТЕРАТУРА

Реформатский А. А. Введение в языковедение. – Москва, 1967.

Лещак О. В. *Языковая деятельность. Основы функциональной методологии лингвистики*, Тернополь, 1996.

Лещак О. *Metodologia – Epistemologia – Ontologia. Lingwistyczne rozważania o pragmatyzmie funkcjonalnym* // *Rozważania metodologiczne. Język – Literatura – Teatr*, Warszawa 2000, s. 75-102.

Лещак О. В. *К проблеме понятия функции в функционально-прагматической методологии*. // *Rozważania metodologiczne. Język – Literatura – Teatr*, Warszawa 2000, s. 243-254.

Соссюр Ф. де *Записки по общей лингвистике*. – М.: Прогресс, 1990.

Зиновій БИЧКО

© 2002

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ЛЕКСИКА У ГОВІРКАХ НАДДНІСТРЯНЩИНИ

Сільськогосподарська лексика в говірках Наддністрянщини – це особлива тематична група слів, де нові лексеми функціонують поруч зі старими і навіть архаїчними відповідно до наявності нових та старих реалій і понять. Її вивченню багато уваги приділили Я.Вакалюк, Г.Козачук, М.Никончук, О.Пазяк, О.Терновська, З.Штібер, а також інші діалектологи.

Для основних сільськогосподарських знарядь у досліджуваних говірках побутують переважно спільнослов'янські загальноновживані назви: *плуг, борона, граблі, вила, коса, ціп, молоток* та ін., які вживаються у мові людей усіх поколінь і різних професій. Усі проаналізовані лексеми здебільшого не характеризуються якоюсь чіткою ареалогічною характеристикою, а послідовно покривають усю територію досліджуваного діалекту.

Характерною ознакою для назв сільськогосподарських знарядь у наддністрянських говірках є, як і в інших тематичних групах, значна кількість паралелізмів (лексико-семантичних, морфологічних, фонетичних): *л'ем'иш, н'іж, чирис'ло, за'л'ізо* – ‘леміш’; *ш'тоба, стоу'ба* – ‘частина плуга, що сполучає гряділь із полицею та чепігами’; *руч'ки, чи'пиги* – ‘ручки плуга’; *п'ланка, попе'речка* – ‘частина плуга, яка сполучає між собою чепіги’; *к'урець, ш'лапа, б'л'аха, по'лиц'а* – ‘п'ята плуга’; *кол'іс'н'ета, кол'іс'ниці, тил'иш'ки* – ‘колеса плуга’; *ва'лок, пок'л'іти* – ‘поздовжній брусок дерев'яної борони, в якому закріплені зуби’; *п'ланка, г'лиц'е* – ‘одна з двох поперечних планок у бороні, що

сполучає поздовжні бруски з зубами»; *ва'лец, вал, ва'лок* – 'коток'; *мо'тика, са'пка, са'на, г'раска, г'раца* – 'сапа'; *ре'л, шу'фл'і(а), ри(а,о)с'кал* – 'лопата'; *ити'лиско, руч'ка, риска'лиско* – 'держак лопати'; *ви'ўки, ви'ла(у), г'рал'і* – 'залізні вила'; *де(у)р'жак, руч'ка, граб'лиско* – 'держак грабель'; *пас'кир, пас'к'іл, клин, кли'нец* – 'клинок, за допомогою якого кріпиться коса на кісці'; *бру'сок, кам'ін, кам'інец, ба'пка, кли'вец* – 'брусок для гостріння коси'; *по'хва, ку'шка, ко'пистка* – 'дерев'яна посудина, в якій тримають брусок для гостріння коси'; *с'ід'лечка, ло'патка* – 'совок для провіювання обмолоченого зерна'; *моло'тарка, к'і(у)рат* – 'машинка для обмолочування зернових культур'; *реше'то, рай'тат* – 'решето з великими дірами'; *страхо'пудло, стра'шидло* – 'опудало'.

Із косою пов'язуються поширені на всьому ареалі лексеми: *к'іс'е* (західна частина), *к'іс'ка, бл'ат, в'істро* (східна частина). Процес обробки землі маніфестується теж відомими всім наддністрянським говіркам словами: *о'рати ў роз'г'ін, о'рати на склад, ско'родити, воло'чити, борону'вати, сапати, п'ідгор'тати, плу'шувати*.

Окремі лексеми в говірках можуть звужувати чи розширювати свою семантику. Наприклад, у слові *ручка* фіксуються семантичний зсув у напрямку: 'верхня людська кінцівка' > 'держакі різних інструментів' > 'знаряддя для писання'. Друге і третє значення тут є вторинними стосовно першого. У наведену семантичну амплітуду входять додаткові семеми: 1) 'одна з частин плуга', 2) 'один покіс' (остання – похідна стосовно першої). Подібні семантичні процеси виявляються у словах *н'іж* – 1) 'інструмент для різання' > 2) 'леміш'; *об'ручка* – 1) 'перстень' > 2) 'кільце для скріплювання коси з кіссям'.

Ареалогічна характеристика аналізованої тематичної групи лексем відзначається тим, що всі вони регулярно покривають територію досліджуваних говірок. Окремі з них можуть утворювати виразні ізоглоси в сусідніх діалектах, що дає змогу говорити про наддністрянсько-волинські, наддністрянсько-подільські, наддністрянсько-буковинські, наддністрянсько-бойківські та наддністрянсько-надсянські ізоглоси. Так, лексема *штоба* локалізується на пограниччі з надсянським говором (Яворівський, Самбірський р-ни). Слово *стоўба* належить до наддністрянсько-бойківської ізоглоси. Семема 'машина для нарізання січки' побутує у всьому ареалі як *с'ікарн'е, с'іч'карн'е*. Вона складається з таких частин: *р'ізак, н'іж, ва'лок, цуги*. Семема 'кінний привід' – *к'ірат* утворює наддністрянсько-буковинську та наддністрянсько-волинську ізоглоси.

Шкіряний шнурок, яким з'єднані капиці держака і бича ціпа (*ув'їез, вув'із*), утворюють наддністрянсько-бойківську ізоглосу (бойк. *ув'їязка* – 'ремінець або шнурок, який зв'язує бияк з ціпилном'). Локалізуються на Наддністрянщині й не утворюють ізоглос слова *б'їйак, вув'їез* – 'коротша частина ціпа, якою б'ють по снопах'.

Семема 'держак ціпа' в наддністрянських говірках маніфестується багатьма назвами: *дер'жа(ж'е)к, ц'їп'илно, ц'їп'ил'но, ц'їп'ивина, ц'їп'ина*. Усі вони за ареалогічною характеристикою притаманні різним частинам діалекту. Наприклад, *дер'жа(ж'е)к* побутує у східній частині, *ц'їп'илно, ц'їп'ил'но* – у західній, на крайній півночі говору фіксується номен *ц'їп'ина*, а південним говіркам Тернопільщини відома лексема *ц'їп'ивина*. Характерні вони також і бойківським говіркам.

Вузька дощечка для гостріння коси, покрита смолою з піском або цементною масою, в говірках Наддністрянщини називається *мат'райка* (західна частина), а також *ман'тачка* (польське *matęw(ka)*). Остання лексема продовжується на північ у волинські говірки.

Семема 'торба, мішок, з якого розсівають зерно' (*с'іваўка, с'ів'н'е*) виявляється ще в бойківських говірках (*с'ї'вак*), а також у волинських (*с'ї'ван'ка*).

Тематичну групу «Сільське господарство» в говірках Наддністрянщини можна доповнити іншими лексемами. Так, торба для годівлі коней називається *бала'мут* (бойк. *бала'мут*). Це слово відоме всім слов'янським мовам. Мале ковальце клепати косу номінується *ба'бка* (вол., бойк. *ба'бка*). *Бачи'лина, би'ч'уно* – лексеми для репрезентації значення 'пужално батога' (бойк. *би'ч'ивна* – 'ручка батога'). Назва походить від лексеми *бич* – 'багіг'.

Семема ‘дишло плуга, борони’ репрезентується словом *гриґ’іл’*; ‘вила для картоплі’ – *ґ’рал’і*; ‘дерев’яна каблучка в держаку та бияку ціпа’ – *капиц’і*; ‘трикутний леміш плужка для підгортання картоплі’ – *рил’це*; ‘широкий перстень на краях голови возового колеса’ – *рихва*; ‘ніжка січкарні’ – *р’і’зак*; ‘орати врозгін’ – *роз’іг’нати*; ‘передня скісна підпірка драбини воза’ – *ручич’і*; ‘дерев’яні вила’ – *сохо’вили*, *тр’інча’ки*, *штирн’ач’ки*; ‘нижній камінь у млині’ – *сп’ід’н’ек*; ‘залізні пруті для віжок у колісницях плуга’ – *ш’тици*. Чимало номенів у досліджуваних говірках маніфестують семему ‘пропуск в оранці’: *гр’іх*, *зал’ім*, *клин*, *недо’орок*, *об’мин*, *оґр’іх*, *о’р’іх*, *сказ*, *ц’і’лец’*.

Слід відзначити, що в сільськогосподарській лексиці особливо виразно виявляється тенденція до системності, яка, зрозуміло, відбиває структурну організацію у світі реалій. Для прикладу розглянемо мікрогрупу назв такого сільськогосподарського знаряддя, як вила: *вили* – родова назва, *дв’йча’ки* – ‘вила з двома ріжками’, *тр’інча’ки* – ‘вила з трьома ріжками’, *штирн’ач’ки* – ‘вила з чотирма ріжками’, *ґ’рал’і*, *ґ’раци* – ‘вила для картоплі, буряків’, *сохо’вили* – ‘вила для сіна, трави’. У говірці с. Великий Глибочок (Тернопільщина) номен *ґ’рал’і* – це ‘вила для викидання гною’. Із таким вузьким значенням це слово фіксується ще в кількох говірках досліджуваного діалекту.

У сільськогосподарських знаряддях значну роль відіграють частини, що з’єднують певні вузли того чи іншого пристрою. Їх назви утворюють окрему мікросистему: *стоу’ба*, *попе’речка*, *з’лиц’і*, *вуха*, *клин*, *кли’нец*, *капиц’і*, *увійез’*. Чималу мікропарадигму становлять поодинокі наддністрянські номени, що побутують у різних говірках, як-от: *букша* – ‘втулка до дерев’яних коліс’, *рихва* – ‘кронштейн у кріпленні воза’, *верен’ка* – ‘рядно для носіння сіна’, *ш’т’іліско* – ‘ручка мотики’, *ґ’раса*, *ґ’раца* – ‘вила для картоплі’. Таким чином, у сфері сучасної діалектної сільськогосподарської лексики відбувається постійна взаємодія говорів і літературної мови.

Узагальнюючи проведений аналіз тематичної групи назв сільськогосподарської сфери, можна стверджувати, що вона характеризується меншою членованістю її інгредієнтів за конкретними мікроареалами. Більшість лексем відома всім говіркам наддністрянського діалекту, і лише окремі назви маніфестують його членування на західну і східну частини.

Викторія ВАКАРЮК, Людмила ВАКАРЮК

© 2002

СРАВНЕНИЕ И МЕТАФОРА

Если под языковым образом в лингвистическом аспекте следует понимать наглядное представление, возникающее в сознании реципиента при восприятии образно номинативной единицы, то становится очевидным, что он соотносится с единицами ментального языка и обусловлен противоречием между континуальным характером действительности и линейными психофизиологическими особенностями человеческой речи. Поэтому образ – не фото, а картина. Признаки денотата в нём изменены, редуцированы, домыслены.

Образ есть целенаправленное восприятие факта, он субъективен с точки зрения говорящего, а, следовательно, модален. Образ выступает в языке как способ “остановить мгновение” и квалифицировать (описать) его. Последнее утверждение объясняет тот факт, что образ и связанная с ним языковая образность – явление весьма